
האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

חקלאים, נוודים ומעורבות שלטונית - הנגב מהתקופה הרומית ועד למוסלמית הקדומה - 43744

תאריך עדכון אחרון 10-01-2017

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 2

תואר: מוסמך

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: ארכאולוגיה והמזרח הקרוב הקדום

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 0

סמסטר: סמסטר ב'

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): פרופ' גדעון אבני

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: avnigid74@gmail.com

שעות קבלה של רכז הקורס: על פי תיאום מראש

תאור כללי של הקורס:

הקורס יעסוק בהגדרה ובמאפיינים של הנגב כאזור ספר פוליטי ותרבותי באלף הראשון לספירה ויתמקד בתיאור מערכות ההתיישבות באזור מהתקופה הרומית ועד לשלהי התקופה המוסלמית הקדומה, בדגש על יחסי יישובי הקבע והנוודים. תיערך סקירה מעודכנת של הממצא הארכיאולוגי בישובים הגדולים – חלוצה, רחובות, שבטה, נצנה, עבדת וממשית, אשר נחקרו ונחפרו מאז ראשית המאה ה-20, ובישובים הכפריים והנוודים שבפריפריה של הר הנגב והערבה, וידונו היחסים בין סוגי היישובים השונים. יבחנו תהליכי התיישבות בנגב בתקופות הללו והשתקפות התהליכים ההסטוריים בממצא הארכיאולוגי. הקורס יבחן את מערכת היחסים בין יישובי הקבע והנוודים בהשלכה לאזורים אחרים במזרח התיכון. ילמדו מערכות החקלאות הקדומה בתקופה הביזנטית והמוסלמית הקדומה בהר הנגב ובערבה, תוך הגדרת תהליך ההקמה, השימוש והדעיכה שלהם, ואפיון הגורמים שהשפיעו על המערכות הללו – יוזמה שלטונית או כוחות השוק. הקורס יידון גם בזהותן של אוכלוסיות הנגב המשתקפות בממצא הארכיאולוגי וינתח את תהליך חדירת השבטים הערביים לדרום ארץ ישראל ומשמעותו לגבי מערכת היישובים הביזנטית.

מטרות הקורס:

לימוד והבנה של התפתחות המערכת היישובית ושינויי האוכלוסין בנגב כאזור ספר וגשר בין תרבויות תוך השלכת התהליכים בנגב על אזורי ספר אחרים במזרח התיכון

תוצרי למידה

בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:

לנתח ממצאים ארכיאולוגיים במאפיינים של מערכות יישובים.
לשלב מרכיבים שונים במערכת היישובית של האזור: כפרים, חוות חקלאיות, שדות ויישובי נוודים למערכת יישובית אחת.
להעריך את תהליכי ההתפתחות והשינוי במערכות היישוביות.

דרישות נוכחות (%) :
90%

שיטת ההוראה בקורס: הרצאות ותרגילים

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

1. מבוא – הנגב כאזור ספר מהתקופה הרומית ועד למוסלמית – פני הארץ, אופי השרידים, תולדות המחקר, ומקורות השוואתיים. הגדרות איזורי הספר במזרח התיכון ומשמעות הגבול הפוליטי והתרבותי.

2. המדרג היישובי – ערים, כפרים ויישובי נוודים.

3. "ערי" הנגב - סקירה הסטורית וארכיאולוגית מעודכנת - חלוצה.
4. נבטים או רומים? - התפתחות כרונולוגיות רבות של היישובים (הרצאה אורח טלי גיני)
5. עבדת - מתחנות דרכים על דרך הבשמים למרכז התיישבות חקלאית.
6. ממשית, רחובות בנגב, ונצנה. התפתחות היישובים הגדולים בנגב - מאפיינים רגיונאליים וכרונולוגיים.
7. שבטה כמקרה מבחן ליישוב מכונס בעל עורף חקלאי מפותח. (הרצאה אורח - יותם טפר)
8. החקלאות הקדומה בהרי הנגב - כרונולוגיה, טכנולוגיה ותפרושת מרחבית.
9. הכפרים ויישובי הנוודים - היחס בינם להתיישבות הקבע.
10. סיכום המדרג היישובי והיחסים בין "עיר", כפר, ויישוב נוודי.
11. המערכת היישובית במאות ז' - ט' לסה"נ - השפעת "הכיבוש הערבי".
12. התפתחות יישובי הערבה ומערכות הקנאות בתקופה המוסלמית הקדומה - תהליך פנימי או הכוונה מלמעלה.
13. האם היה שינוי אקלימי בנגב בתקופה הביזנטית והמוסלמית הקדומה?
14. הנגב מול עבר הירדן וצפון אפריקה - השוואת דגמי היישוב והתהליכים ההסטוריים.
15. סיומה של תקופה - תהליך נטישת היישובים - מתי ולמה קורה.

חומר חובה לקריאה:

האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל, ירושלים 1993:
ערכים: חלוצה, כרנב, נצנה, עבדת, רחובות בנגב, שבטה.

ג'. אבני, י' אבני ונ' פורת, החקלאות הקדומה בהר הנגב - בחינה מחודשת. קתדרה 133 - (תש"ע)
עמ' 13 - 44.

ג' אבני, הכיבוש השקט: הנגב בין השלטון הביזנטי למוסלמי בראי המחקר הארכיאולוגי, ל' די סגני, י'
הרשפלד, ר' טלגם וי' פטריך, אדם ליד קשת רומית - קובץ מחקרים לכבוד פרופ' יורם צפריר, ירושלים
תשס"ט, עמ' 29 - 42.

פ' מאירסון - פלסטינה השלישית - צליינות ועיור, קתדרה 45 (תשמ"ח) עמ' 19 - 40.

י' צפריר, פריחת היישוב בארץ ישראל בתקופה הביזנטית - על העדויות הארכיאולוגיות והמקורות
הספרותיים, מכמנים 8 (1995), עמ' 7-16.

י' קידר, החקלאות הקדומה בנגב, ירושלים 1967.

ר' רובין, הנגב כארץ הנושבת - עיור והתיישבות במדבר בתקופה הביזנטית, ירושלים, 1990.

ר' רובין, עלייתו וירידתו של היישוב בנגב בתקופה הביזנטית - הגורם האנושי מול הגורם האקלימי,
מכמנים 8 (1995) עמ' 23-32.

ל' שגן ונ' תדמור, החקלאות הקדומה בנגב המרכזי, בתוך א' שמואלי וי' גרדוס (עורכים), ארץ הנגב -
אדם ומדבר, תל אביב תשל"ט, עמ' 281 - 286.

M. Haiman, Agriculture and Nomad-State Relations in the Negev Desert in the

Byzantine and Early Islamic Period, BASOR 297 (1995), pp. 29 –52.

P. Mayerson, The Ancient Agricultural Regime of Nessana and the Central Negev, London 1960.

A. Negev, The Churches of the Central Negev, Revue Biblique 81 (1974) pp. 400-422.

J. Shereshevski, Byzantine Urban Settlements in the Negev Desert (Beer Sheva V), Beer Sheva 1991.

חומר לקריאה נוספת:

מ' אבי יונה, הנגב בתקופה הביזנטית, בתוך מ. אבי יונה, מסות ומחקרים בידיעת הארץ, תל אביב תשכ"ד עמ' 231-243.

מ' אבן ארי, ל' שגן, ונ' תדמור, הנגב, ירושלים 1980.

מ' ברושי, אוכלוסיית ארץ ישראל בתקופה הרומית ביזנטית, בתו, צ' ברס ואחרים (עורכים), ארץ ישראל מחורבן בית שני ועד הכיבוש המוסלמי, ירושלים תשמ"ב, עמ' 442 - 457.

ג' מזור, גתות בנגב, קדמוניות 53 - 54 (תשמ"א) עמ' 51-60.

י' צפריר, מדוע הועברו הנגב, דרום עבר הירדן, וסיני מן הפרובינקיה ערביה לפרובינקיה פלסטינה בסוף המאה השלישית לספירה, קתדרה 30 (1983) עמ' 35-56.

ר' רובין, הספר המדברי והאמפריה - הנגב וצפון אפריקה בתקופה הרומית-ביזנטית, קתדרה 89 (1998) עמ' 63-82.

G. Barker et. All., Farming the Desert - The UNESCO Lybian Valleys Archaeological Survey, Tripoli and London 1996.

P. Figueras, Monks and Monasteries in the Negev Desert, Liber Annus 45 (1995), pp. 401-450.

C. J. Kraemer, Excavations in Nessana III - Non-Literary Papi, Princeton 1958.

P. Mayerson, Monks, martyrs, soldiers and saracens - Papers on the Near East in Late Antiquity (1962-1993), Jerusalem 1994.

הערכת הקורס - הרכב הציון הסופי :

מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 0 %
הרצאה 0 %
השתתפות 10 %
הגשת עבודה 80 %
הגשת תרגילים 10 %
הגשת דו"חות 0 %
פרויקט מחקר 0 %
בחנים 0 %
אחר 0 %

מידע נוסף / הערות:
במסגרת הקורס מתוכנן סיור לאתרים בנגב